

MIXED TECHNIQUES IN TRAINING BY EXPRESSIVE ACTIVITIES IN CHILDREN'S GARDEN

Dimitar I. Balkanski

ABSTRACT: Mixed techniques enhance the motivation for the implementation of creative tasks, enriching the visual skills and enable every child to demonstrate their individual characteristics. Their use in pictorial education requires children to know and compulsorily observe the way and the sequence (s) of their work to achieve the desired visual results. Their application in the kindergarten diversifies the children's pictorial activity, strengthens their interest in drawing, and contributes to raising the quality and expression of children's works.

In the pictorial education in the kindergarten some non-traditional techniques, which are not yet widely applied in the pictorial practice, can be found. These are the techniques: finger painting, decoupage, cloxography (from Russian), etc.

KEYWORDS: Mixed techniques, non-traditional techniques, pictorial activities.

Изследването е финансирано по проект № РД-08-84/03.02.2017 г. от параграф на фонд „Научни изследвания” на ШУ „Епископ Константин Преславски.

В обучението по изобразителни дейности се изграждат редица изобразителни умения и навици у децата, развива се сръчността и координацията на движенията на ръката, усвояват се умения за работа с молив, флумастери, четка, ножици, лепило, глина, пластилин и др. В тези дейности изпълнението на поставените задачи изисква спазването на определен ред и последователност в операциите (действията), като системните усилия формират у децата уменията да извършват изобразителната си дейност последователно и да я доведат до завършен край. Децата се научават да предвиждат и резултатите от своята изобразителна дейност, формира се способността за самооценяване – качество, тясно свързано с това, детето да прецени своите възможности, своето усърдие и отношение към получения продукт.

Важно условие при обучението по изобразителни дейности в детската градина е овладяването на достъпни за възрастта на подрастващите технически умения за работа с изобразителните материали. Подбора на техниките и материалите на работа изцяло е подчинен на практическите задачи, които са приоритетни и се подчиняват от своя страна на целите на обучението.

Детският учител е длъжен да работи децата да усвоят, затвърдят и усъвършенстват в определена степен изобразителните си умения и техники на работа по изобразителни дейности, като се съобразява със следното:

- обогатяване и разнообразяване на изобразителната дейност в детската градина;
- повишаване качеството и изразителността на детските рисунки, апликации и пластики;
- развиване на изобразително-творческата активност и способности на децата;
- осъществяване на приемствени връзки с обучението по изобразително изкуство в началното училище”[4 : 136].

В процеса на обучение по изобразително изкуство се разграничават два вида техники – **чисти и смесени**, но това разграничаване е условно, тъй като между тези два вида техники трудно може да се направи ясно разграничение. „Чистите техники” (акварелната техника, темперната техника, техниката на пастела и др.) на работа имат важно значение за активизиране на изобразителната дейност на децата и за повишаване на техните изобразително-творчески способности. Тези техники формират такива качества на ръката на детето, като

бързина, сила, размах, точност, плавност и др, които влизат в състава на сензомоторните способности.

В обучението по изобразителни дейности в детската градина намират широко приложение „смесените техники”, които имат вече утвърдена традиция и при които се комбинират различни изобразителни материали, или се съчетават две или повече „чисти техники”. Използването на достъпни смесени техники в масовата практика обогатява и разнообразява изобразителната дейност на децата във всички възрастови групи, поддържа и разширява интереса им към този вид художествена дейност.

Смесените техники създават по-богати изобразителни възможности и се предпочитат по различни съображения: „да се постигне по-голяма изразителност, да се получи по-сложна и богата текстура, да се постигне по-богато зрително впечатление, да се демонстрира умение за съчетаване на техники, поради търсене на по-голяма оригиналност и т.н.”[5 : 21].

Освен това тези техники дават възможност за по-голяма творческа свобода и имат съществено значение за развитието на мисленето и въображението на децата, защото изграждането на образа в смесената техника е по-различно в сравнение с използването на „чисти техники”. Това обаче, в никакъв случай не обезценява прилагането на „чисти техники” в обучението по изобразителни дейности. Трябва да се търси винаги необходимия баланс между „чистите” и „смесените” техники в зависимост от целите и задачите на образователно-възпитателния процес по изобразителни дейности.

„Смесените техники са много подходящи за децата от детската градина, за които е препоръчително по-често да сменят характера на действията и различни процедури на работа. Крайният резултат от прилагането на тези техники в обучението е по-трудно прогнозиран и може да доведе до неочаквани резултати и постижения. Използването на необичайни материали и оригинални техники позволява на децата да изживеят незабравими положителни емоции. Те са в основата на психичното здраве и емоционалното благополучие на децата, за поддържане на интереса им към изобразителното изкуство” [1: 59].

При представянето на определени смесени техники детският учител преднамерено разделя изпълнението на изобразителната задача на два или три етапа на изпълнение, като за всеки етап се изисква необходимо време, в рамките на което се прилага съответната техника. Поетапното използване на различни техники е подходящо както за планиране на изпълнението на изобразителната задача, така и за получаване на крайния резултат. По този начин децата получават ясна представа за дейността си и закономерностите за изграждане и развитие на образите. От друга страна детският учител може успешно да контролира и направлява изпълнението на изобразителната задача, да дава необходимите разяснения и съвети, да онагледява и демонстрира, да извършва различни корекции, свързани с отделните етапи на работа.

Една от най-достъпните и приятна за работа от децата е смесената техника, при която се съчетават два графични материала – *флумастер и пастел*. При прилагането на тази техника на работа детският учител трябва да се съобразява със следното:

- да се работи върху по-гладка хартия;
- да се полага пастелът по-плътено, с по-голям натиск;
- да се насочват децата към правилно използване на графичните изразни средства – линия, шрих, петна;
- да се изгражда рисунката в следната последователност: най-напред линейно с флумастер да се уточни композиционното решение (брой, вид, големина и разположение на изобразителните елементи); след това с флумастер да се оцветят по-дребните части, форми като облекло, коси, покриви, прозорци и др.; едрите плоскости като небе, море и други да се запълнят чрез плътено заштриховане с мазен пастел”[4 : 142-143].

При осъществяване на тази техника в обучението на децата може да се постави задача в по-едрите плоскости на рисунката да нанесат допълнително графично-декоративни елементи, с помощта на които да украсят или структурно да охарактеризират различни обекти – вълни, трева, листа, птици и др.

Интересна смесена техника на работа за децата е комбинирането на *апликация и флумастер (пастел или темпер)*. При тази техника най-напред се изгражда апликацията, а след това се детайлизират и украсяват апликираните образи или обстановката с помощта на

флумастер (пастел или темпера). Този вид изобразяване е характерно за предучилищната възраст на детето, но по този начин не е възможно да се осъществява изцяло спецификата на апликирането като изобразителна дейност. Въпреки това, чрез допълнителното графично и цветово обогатяване на апликациите се постига значително повишаване на изразителността и качеството на детските творби.

Със съчетанието на *акварел, апликация и флумастер* децата могат да претворяват различни сюжети по дадена тема. Например темата „Морско дъно” може да се реализира по следния начин:

- с акварелни бои в 2-3 цвята се изобразява фонът на рисунката;
- върху изсъхналата боя се апликират изрязани образи на морски обитатели (риби, рак, морска звезда, медузи и др.) и други обекти (подводница, водорасли, камъни, потънала котва, водолаз и др.). При апликирането може да се използват и природни материали – мидички, камъчета, сухи треви, наподобяващи водорасли и др.;
- с флумастери се доизграждат и детайлизират апликираните силуети, охарактеризира се морската обстановка.

Една от най-интересните за децата и приложима в обучението по изобразителни дейности е техниката „*батик*”, която се реализира на два етапа. През първия етап децата изграждат своите образи и обстановка в рисунката с помощта на мазен (маслен, восъчен) пастел, като се стремят да го полагат по-плътено, независимо дали формата се рисува линейно или с петно. Вторият етап на техниката „*батик*” включва нанасянето на фона с акварелна техника, като полагането на цветовете става хоризонтално, започвайки от отгоре надолу на блоковия лист, с обилно напоена с боя четка.

С успех тази смесена техника на работа може да се прилага при декоративното рисуване, като децата самостоятелно създават проекти за десен на плат, украси за керамични предмети, но може да се използва и при изграждането на сюжетни и пейзажни рисунки – „Пролетен пейзаж”, „На море”, „Зимни игри” и др.

Техниката „*батик*” може да се осъществи и чрез съчетаването на *пастел, акварел и темпера*. Върху изсъхналия акварел може да се печата с темпера направо с тубичката боя, с четка или с тампон. По този начин децата могат да изобразят цъфнали дървета, цветя, вълни и др. Качеството на техниката „*батик*” зависи изцяло от плътното нанасяне на пастела и гладкостта на рисуванения лист и само тогава, след „*проявяването*”, рисунката става ясна, четлива и изразителна.

Смесена техника, при която се комбинират *флумастер с акварел*, рисунката се изпълнява в следната последователност. Най-напред се очертават с помощта на флумастери образите в рисунката, след което се оцветяват отделните части и форми на изображението чрез плътно заштриховане. След това рисунката се завършва, като по-големите пространства в нея се запълват цветово с четка и акварелна (разредена темперна) боя. Възможно е в заключителния етап на рисунката отново да се работи с флумастери, с цел за да се детайлизират образите.

Друга смесена техника, която се прилага в обучението по изобразителни дейности е комбинирането на *акварел с флумастер*. Тази техника успешно може да се прилага, когато някои детайли на изображението са твърде малки (очи, уста, листа и др.) и качеството на четките за рисуване е лошо. При тези случаи детският учител насочва децата да довършат акварелната рисунка с флумастери, като детайлизират и украсяват изображенията или структурно характеризират обстановката в нея.

Рядко прилагана в обучението по изобразителни дейности в детската градина е техниката „*рисуване върху восъчен картон*”, която може да се осъществи най-вече с децата от подготвителната група. За тази техника са необходими следните материали: блоков лист или бял картон, няколко свещи (парафин), метална купа, широки четки, темпера или туш, сапун или препарат за почистване на кухненски съдове, подходящи за рисуване (издраскване) остри предмети (например изписани химикалки с остър писец).

Предварителната подготовка на учителя при тази техника включва следните дейности:

- разтопяване на свещите;
- с разтопения восък се намазва повърхността на блоковия лист с помощта на широка четка;
- изчаква се докато изстине и се “стегне” восъкът;

- восъчната повърхност се боядисва с туш или темпера в черен или друг по-тъмен цвят. Предварително в боята (туш, мастило) се поставя малко сапунен разтвор или друг препарат за почистване на съдове, за да се покрие добре восъчната основа;

- боята или тушът се оставя да изсъхне.

Деца рисуват с графичен материал (молив) върху готовите восъчни основи своите композиции, а впоследствие „издраскват“ с остър предмет различни образи, които се изобразяват линеарно, чрез щрих или чрез петна. В резултат се получава негативно изображение – бели линии и петна на тъмен едноцветен фон.

При осъществяването на тази техника в обучението по рисуване восъкът (парафинът) може да се замени с мазен (маслен) пастел, с който рисувателният лист се покрива плътно с един или няколко цвята. След „издраскването“ с подходящ инструмент се получават многоцветни негативни изображения. Деца с интерес и желание прилагат тази техника, защото я приемат като занимателна игра, в която появата на восъка (пастела) предава особена мекота, нежност и очарование на изображенията.

Монотипията е графична техника, която допада и се харесва на по-големите деца с протичането на един интересен и увлекателен процес по време на нейното осъществяване.

За изпълнението на рисунки с техника монотипия може да се използват акварелни, темперни, акрилни, маслени и други бои. Боята със съответния цвят се нанася на повърхността (хартия, картон, пластмаса, стъкло и др.) с различни инструменти – четка, валяк, тампони и др.

В обучението по рисуване могат да се предложат следните варианти за осъществяване на тази техника:

Първи вариант. Рисувателният лист се прегъва на две. Изображението се рисува на половината от листа до линията на сгъване. При прегъване на рисувателния лист на половина и притискане след това се получава отпечатък, почти същия като изображението на другата част от листа. Тези рисунки, осъществени в техника монотипия, могат да се направят върху бяла или цветна основа.

Втори вариант. На долната половина на сгънат на две рисувателен лист се рисува половината на определен образ (слънце, пеперуда, цвете, ваза и др.) със съответния цвят. След притискане на двете половинки на листа се получава целия образ. След това може да се дорисуват с графични материали (флумастери, цветни моливи, пастели) отделни детайли и подробности на образа.

При моделиране на отделни образи – фантазни или реални (змей, спортист) могат да се използват и съчетават различни материали: пластилин (глина) с телена арматура, хартия, картон, дървени пръчици, пластмасови форми и други подръчни материали. При осъществяване на тези смесени техники на работа по моделиране се обръща внимание на изразителността на фигурите, предадени в статична поза или в движение, как са изградени – поцялостно (обобщено) или с повече подробности. Акцентува се и на това как е осъществена устойчивостта на фигурите, как са свързани в композиция (компактна или разчленена) и как е обработван материалът (при моделиране от глина остават следите от пръстите, които показват усилията при търсенето на формата).

Освен като основен материал при моделирането, **пластилинът може да се използва за създаване на плоски и релефни живописни рисунки** в обучението по изобразителни дейности. Тези рисунки се изработват като отделни парченца пластилин в различна форма и цветове се смесват, сливат се, създавайки изображения с живописни отънъци и нюанси.

Съществуват няколко възможности на работа с пластилин за изграждане на живописна рисунка:

1. Пластилинът се затопля силно с ръце чрез мацкане и се намазва върху картон, като така се създава фона на бъдещата рисунка. После се залепват всички нужни детайли на замисленото изображение. В дадения случай рисунката се осъществява чрез наслояване, което е много ефикасно при темата – пейзаж. Близките планове в живописната пластилинова рисунка се реализират с ярки и контрастни цветове, а далечните планове се правят с по-смесени (размазани) и по-неясни цветове;

2. На картона се рисуват контурите на бъдещото изображение, формите се запълват с необходимия цвят пластилин, след което се полага фона с нужния цвят пластилин. Тук е

необходимо прецизност и точност на запълването, за да не излиза пластилинът извън границите на контура на формата;

3. Комбиниран вариант, който обединява първия и втория начин на създаване на пластилиновата живописна рисунка.

Смесването на пластилина може да бъде *пълно* (до получаване на нов цвят) и *непълно* (до получаване на цветни линии и петна с различни оттенъци и нюанси). Като правило не е желателно да се смесват едновременно много цветове пластилин. Запознаването с получаването на различни цветове от пластилин може да се свърже с уменията, които децата са придобили от смесването на темперните и акварелните бои за получаване на различни цветове.

В обучението по изобразителни дейности в детската градина могат да намерят място и някои *нетрадиционни техники*, които все още не са така популярни и не се прилагат масово в изобразителната практика. Тяхното осъществяване в учебно-възпитателния процес зависи от желанието и подготовката на детския учител да прилага иновативни технологии и трябва да е съобразено с възможностите и възрастта на децата.

Една интересна и сравнително нова техника на работа, която може да се приложи в обучението по изобразителни дейности, е т.нар. *рисуване с пръсти*. Рут Шоу, основателката на съвременния вариант на този начин (метод) на работа, отбелязва, че рисуването с пръсти произхожда директно от играта на детето с калта, а това, по което се различават двете дейности, е многоцветността на рисунката. Ако при другите традиционни видове изобразителна дейност се изисква достатъчно добре развита мускулна координация на ръката, при рисуването с пръсти вероятността да се претърпи неуспех е много по-малка – тук движенията на детето могат да бъдат по-прости и несръчни. За децата е особено забавно и приятно, когато зацапаните пръсти, потопени в боя, остават следи върху рисуващия лист. След завършването на рисунката децата се опитват да идентифицират изобразеното и ако установят сходство с нещо познато, веднага дорисуват липсващите му части, измислят интересна история и заглавие.

При рисуването с пръсти занятието има игров характер, а за реализирането му е нужен голям лист хартия (кадастрон), около 50 - 60 см. Хартията е нужно да бъде достатъчно плътна, за да понесе обилната употреба на вода, а боичките трябва да са с необходимата пастообразна консистенция. Боичките трябва лесно да се отмиват и да са безвредни за организма, ако детето изпита неволно желание да ги опита на вкус.

Рисуването с пръсти протича в две фази:

- Първата фаза се характеризира с това, че децата рисуват в началото с един пръст, а след това с няколко;

- През втората фаза, децата се учат да смесват боята. Всеки пръст се потапя в различни цветове, в резултат на което се получава желаният нюанс или оттенък.

Рисуването с пръсти е начин за насърчаване на себеизразяването на децата, като се поставя акцент върху процеса, а не върху крайния резултат. Тази нетрадиционна техника е подходящ начин за осъществяване на групова изобразителна дейност, стимулирайки креативността и въображението на децата.

Декупажът е приложна техника, която придобива особена популярност през 17-19 век в Западна Европа, когато се инкрустират различни мебели с изрязани мотиви и орнаменти. При тази техника определен мотив или изображение се изрязва от даден материал (предимно хартия, но също така кожа или текстил). След това мотивът се залепя с подходящо лепило или с помощта на различни техники се прикрепя върху повърхността за декориране (дърво, метал, плат, стъкло и др.) на предмет от бита (малка кутийка, чиния, ваза и др.) или става елемент от обзавеждането (маса, шкаф).

Изборът на материалите за декупаж са от съществено значение за качествена работа: подходяща хартия или цветни салфетки, ножица, макетно ножче, меки плоски четки, акрилни бои, акрилен лак, безцветно лепило, предмет върху който ще се осъществява техника декупаж (като основа).

При този вид техника трябва да се работи много внимателно, с голямо търпение и прецизност. Задължително е спазването на определени стъпки за работа, за да се получи качествено изпълнение на декупажа. Като начало се започва с боядисването на основата на предмета в бял цвят. Следва съхнене и нанасяне на слой лепило за поставяне на изрязания

елемент. Елементът се приглажда с мека четка, за да се изкара въздуха, като се внимава да не се накъса или набере. След окончателно изсъхване се нанася подходящ безцветен лак върху предмета, за да се фиксира готовия декупаж. Нанасят се няколко слоя лак, като се внимава да не се предозира количеството му.

Като приложна техника – декупажът може да намери място в адаптиран вид в обучението по изобразителни дейности в детската градина. Децата проявяват желание и интерес при осъществяване на тази приложна техника. При изработване на декупаж учителят трябва да се съобразява с опростените стъпки на работа и с възрастовите особености на децата. На децата не трябва да се дава макетъчен нож като инструмент за работа, ползването на шкурка, лак и други опасни за здравето на детето материали.

Друга нетрадиционна техника за рисуване е *кляксографията* (от руски) т.е. рисуване с помощта на петно, получено от впръскване със сламка (тръбичка) или разливане на боята върху рисувателния лист с малка пластмасова лъжичка, капкомер и др. Тази техника е много привлекателна за децата, защото предоставя възможност за експериментиране с цветовете, за създаване на необичайни образи. За всяко дете случайно полученото цветно петно има уникална неповторима форма и размер и с малко въображение това петно може да придобие очертанията на любим предмет, животно, човек, на фантазен образ и др. Чрез рисуването с петна се развива детската креативност, обогатяват се представите и творческото въображение на децата.

При прилагането на кляксографията детският учител трябва да се съобразява със следното:

- да онагледява и поетапно да обяснява на децата всички стъпки на работа;
- да оказва помощ на децата при възникнал изобразителен проблем;
- да инструктира децата за спазване на мерките за безопасност при работа с опасни материали;
- да остави детето самостоятелно да осъществи рисунката си със свои елементи и детайли;
- да осигурява кратки почивки на децата в процеса на работа и предпазно облекло (престилки).

Кляксографията може да се комбинира с други техники като монотипията и апликирането, повишавайки и обогатявайки своето въздействие и изразителност.

Успешното осъществяване на смесените техники на работа по рисуване, апликиране и моделиране зависи от познанията на учителя в тази насока и от способността му да ги представи на децата по достъпен и увлекателен начин. Освен това, той трябва да запознае подрастващите с етапите, с последователността на изграждане на рисунките и апликациите при използването на тези техники. От съществено значение за изграждане на интерес у децата към изобразителната дейност, реализирана със смесени техники на работа е осигуряването от учителя на необходимите изобразителни материали и пособия за работа, които трябва да са с високо качество.

Смесените и нетрадиционните техники, приемани от децата като „по-интересни и по-разнообразни“ повишават мотивацията за изпълнение на изобразителните задачи, обогатяват изобразителните умения и дават възможност на всяко дете да прояви своите индивидуални особености. Децата стават по-активни, уверени и самостоятелни в изобразителната си дейност, развиват уменията си да предават преживяванията си с помощта на различни изразни средства, материали и необичайни техники.

Използването на смесените и нетрадиционните техники в обучението по изобразителни дейности предоставят големи възможности за отразяване на действителността по един различен, нестандартен начин и стимулират творческото въображение и мисленето на децата. Приложението им в детската градина обогатява и разнообразява изобразителната дейност на подрастващите, засилва интереса им към рисуването, допринася за повишаване на качеството и изразителността на техните творби, спомага за изобразително-творческото им развитие, съдейства за осъществяване на приемственост с обучението по изобразително изкуство в началното училище.

References:

1. Balkanski D., (2015): *Izobrazitelnata deiynost v detskata gradina* (Fine work in kindergarten). Shumen: UI "Episkop Konstantin Preslavski".
2. Dimchev V., (1993): *Izobrazitelno izkustvo – Metodika. Prosveta.* (Fine Arts - Methodology. Education.) Sofia.
3. Zankov O., (2005): *Metodi za prepodavane na izobrazitelno izkustvo v preduchilishtna i nachalna uchilishtna vyzrast. Prosveta,* (Methods of teaching art in preschool and primary school age. Education). Sofia.
4. Vitanova N. & team. (1994): *Aktivnostta na deteto v detskata gradina. Prosveta.* (The activity of the child in the kindergarten), Sofia.
5. Damyanov B., Georgieva T. (2001): *Materiali i tekhniki v izobrazitelnata praktika. Izdatelstvo „Zlatyu Boyadzhiev”* (Materials and techniques in pictorial practice), Plovdiv.

*Доц. д-р Димитър И. Балкански
Катедра „Визуални изкуства, теория и методика”
Педагогически факултет
Шуменски университет „Епископ Константин Преславски”
balkanski.d@abv.bg*